Юрій Щербак

РЕЛІГІЙНІСТЬ НОВОГРУДСЬКОГО ПІДСУДКА ФЕДОРА ЄВЛАШЕВСЬКОГО У СВІТЛІ ЙОГО МЕМУАРІВ ПОЧАТКУ XVII ст.

Традиційно розквіт мемуарної прози в Речі Посполитій відносять до XVII ст.[1] Не заперечуючи цієї думки, зазначимо, що окремі індивіди і в XVI ст. створювали тексти зі значною часткою самоаналізу. Більше того, саме реформаційні рухи з другої чверті XVI ст. створювали відповідну "базу" в свідомості своїх адептів для "індивідуальної ремінісценції". Свідчення тому – "Щоденник" новогрудського підсудка Ф. Євлашевського. Хоча цілісний текст твору написано в 1603–1604 рр., однак автор активно використовує щоденникові записи, які вів, починаючи приблизно з 1565 р.

Текст "Щоденника" запровадили до наукового обігу і дали йому штучну назву польський дослідник Є. Цемневський[2] та київський історик В. Антонович[3]. Традиційну назву "Щоденник" ми будемо використовувати не в значенні виду наративного джерела, а як усталене означення самої пам'ятки, яка насправді належить до мемуарного жанру.

Вивчення "Щоденника" Євлашевського має численну історіографію, репрезентовану різними періодами, методологічними напрямами та історіографічними школами. Йому присвятили праці Є. Цемневський, Т. Любомирський, В. Антонович, О. Бонецький, Є. Карський, О. Коршунов, А. Журавський, В. Свяжинський, Д. Вілімас, М. Сєкєрський, В. Сінкевич та інші. Однак дослідники практично не розглядали питання релігійності Ф. Євлашевського у кон-

---

[1] Sajkowski A. Nad staropolskimi pamiętnikami. Poznań, 1964. S. 17–18.

[2] Ciemniewski E. Pamiętnik Teodora Jewłaszewskiego, Nowogródskiego podsędka (1546–1604). Wydai T. X-ze L[ubomirski]. Warszawa, 1860.

[3] Антонович В.Б. "Дневник" новгородского подсудка Федора Евлашевского (1546–1604) // Киевская старина. К., 1886. Т. 14. С. 124–160.

тексті релігійного життя його доби та соціосередовища. І лише питання конфесійної належності автора-мемуариста певною мірою відобразилося в історіографії. Поштовхом до цього став вислів самого Ф. Євлашевського, що він "євангелік"[4], тобто протестант. Дослідники часто експлуатували цю цитату з мемуарів, загально вказуючи на протестантизм автора, переважно не уточнюючи його належність до якоїсь з поширених на теренах його проживання течій (кальвінізму, лютеранства, социніанства). Визначення конфесійної належності Ф. Євлашевського має в історіографії досить чітко виражену етноособливість. Так, білоруські дослідники вважають Федора Євлашевського лютеранином, аргументуючи це твердження тим, що лютеранство було дуже поширеним у той час у ВКЛ, а також тим, що земледавці мемуариста пани Ходкевичі були лютеранами[5]. Деякі ж польські дослідники вважають Євлашевського кальвіністом[6], оскільки він був клієнтом князів-кальвіністів Радзівілів.

Задля детальнішого з'ясування означених проблем ще раз детально проаналізуємо текст самого "Щоденника". По-перше, мемуарист зазначає що його було хрещено в православну віру, однак поряд з днем православного святого Феодора Стратилата він згадує і римо-католицький відповідник (св. Теодора). До речі, в усьому тексті це єдиний випадок, коли дату прив'язано до конкретного релігійного свята, якщо не брати до уваги згадки земських рочків з усталеною прив'язкою до вшанування архангела Михаїла. Отже, це не може бути доказом авторської конфесійної ідентифікації. Про початкову православність родини Євлашевського може свідчити також те, що його батько Макарій (Михайло) у 1573–1575 рр. був єпископом Турівським і Пінським. По-друге, мемуарист, не оповідаючи про обставини своєї конверсії, зазначає що у віці 19 років захопився протестантськими проповідями під час служби у Вільно: "мелъ *великую втеху* (курсив наш – *Ю.Щ.*), слухаючи слова Божого ве зборе хрестианскомъ за министровъ вчоныхъ: Вендрокгорского и Костеницкого..."[7]. Отже, реформаційні ідеї імпонували Федору Євлашевському, і він обрав протестантизм, вочевидь, за велінням

---

[4] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 91.

[5] Барысёнак С. Хвёдар Еўлашэўскі – беларускі практык-юрыст XVI ст. // Полымя. 1928. № 5. С. 132.

[6] Lasocki Z. Jewłaszewski Fedor // Polski Słownik Biograficzny. T. XI. Warszawa, 1965. S. 234; Siekierski M. Pamiętnikarz Fedor Jewłaszewski (1540 – po 1614) w świetle nowych źródełe//Studia źródłoznawcze. T. XXIV. Warszawa – Poznań, 1979. S. 177.

[7] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 91.

сумління та у зв'язку з "новими горизонтами" духовного життя. Конверсія в молодому віці говорить про мемуариста як про людину з "розкутим" (до певної міри) розумом. Однак, як він сам зазначає, конфесійні розбіжності не заважали його добрим стосункам з православною дружиною та з товаришами-католиками, серед яких був і архидиякон варшавський Ян Маковецький[8].

На те, яку саме течію обрав молодий Євлашевський, можуть вказати названі у "Щоденнику" особи проповідників. Зокрема, "министра Вендрокгорского" можна ототожнити з кальвіністським проповідником Миколаєм Вендрговським, запрошеним до Вільна князем Кшиштофом Радзивілом "Чорним"[9]. Кальвіністський "напрямок" засвідчує і вжитий Євлашевським термін "министр", котрий означав керівника кальвіністської громади[10].

Головним аргументом на користь лютеранського віровизнання Ф. Євлашевського слугує самоідентифікація як "євангеліка". Деякі дослідники[11] вважають, що на середину – другу половину XVI ст. цим терміном традиційно називали лютеран. Наші спостереження над текстом мемуарів ніби підтверджують цю тезу: Євлашевський називає лютеранську церкву Ходкевичів у Гнєзно "евангелицким костелом", тож схоже на те, що мемуарист використовував термін "евангелик" у значенні "лютеранин".

Однак, на нашу думку, робити висновки тільки на підставі неусталеного щодо конкретної течії протестантизму терміна, який використовувався для означення релігійних дисидентів різного гатунку, дуже необережно.

Гадаємо, що особа проповідника-кальвініста Миколая Вендрговського, промови якого сподобалися авторові "Щоденника", відіграє у визначенні напрямку конверсії Євлашевського визначальну роль. А отже, доволі обґрунтованою є гіпотеза, що Євлашевський перейшов з православ'я у кальвінізм.

Ще однією популярною на той час у ВКЛ протестантською конфесією був антитринітаризм (або аріанство). Можемо впевнено стверджувати, що Євлашевський до неї не належав, бо у "Щоден-

---

[8] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 91.

[9] Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3. кн.: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. Кн. 2: Середина XV – кінець XVI століття. К., 1994. С. 192.

[10] Подокшин С.А. Реформация и общественная мысль Белоруссии и Литвы (вторая половина XVI – начало XVII в.). Мн, 1970. С. 49.

[11] Барысёнак С. Хвёдар Еўлашэўскі – беларускі практык-юрыст XVI ст. // Полымя. 1928. № 5. С. 132.

нику" він чітко виокремлює аріанство терміном "новокрещенство", протиставляючи себе ("євангеліка"), сповіднику нової радикальної течії – Корсаку[12].

На наш погляд, для остаточного з'ясування конфесійної належності Ф. Євлашевського треба залучити поглиблений аналіз смислового наповнення мемуарів, вичленувати тези та думки, які так чи інакше стосуються сфери релігійного. Це дасть нам змогу порівняти вияви релігійності автора "Щоденника" з найвагомішими концептами конкретних протестантських течій.

На думку багатьох дослідників, у XVI ст. канони нових течій християнства не були усталеними. Навіть найвидатніші проповідники часто вагалися між різними гілками протестантизму, сповідуючи певний синтез ідей[13]. Окрім того, внаслідок полемічної боротьби, різні течії християнства розвивалися у взаємовпливі, часто запозичуючи певні постулати одна одної. Ми ж сконцентруємося лише на зіставленні тексту "Щоденника" з тими головними ознаками, за якими протестантські гілки відрізняються між собою. Для лютеранства це постулат "Однією Вірою", для кальвінізму – "Безумовне Обрання".

У "Щоденнику" Федора Євлашевського зовсім немає філософських роздумів про світопорядок та Бога, але релігійні уявлення автора так чи інакше відбилися на всьому тексті мемуарів. Це видно хоча б з того, що найменування "Бог", його спільнокореневі слова та синонімічні йому "Пан" у значенні "Господь" або величне "справедливий Суддя" трапляються в тексті близько 54 разів. Ці слова за кількістю вживань, окрім сполучників та часток, поступаються лише особовому займеннику "я" у різних формах (що зрозуміло, адже автор розповідає переважно про себе) та слову "рік", яке використовується у кожній річній статті мемуарів. Таке часте вживання слова "Бог" та його синонімів, на нашу думку, свідчить про релігійність Євлашевського на мовленнєвому рівні, який діє підсвідомо.

У "Щоденнику" є 34 ситуації, в описі яких один чи кілька разів згадується Бог. Автор, на нашу думку, вживанням імені Бога несвідомо "підкреслює" найважливіші моменти свого життя: як радісні, так і сумні, а також визначає особисте ставлення до тієї чи іншої людини – тим самим він мимоволі розкриває грані своєї релігійності та світоглядні установки. До того ж, саме в таких місцях тексту Федір Євлашевський перестає бути "хроністом" свого життя і пе-

---

[12] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 116.

[13] Любович Н.Н. История реформации в Польше. Кальвинисты и антитринитарии. (по неизданным источникам). Варшава, 1883. С. 137.

ретворюється на справжнього мемуариста, пишучи не стільки про події, скільки про свої думки та внутрішній стан.

Із означених 34 ситуацій, в описі яких є згадка Бога, 10 – це прохання чого-небудь у Господа; 11 – подяка за щось; 4 можна визначити як певну непізнанність чи провидіння (в тексті "Щоденника" зазначається "дивна справа Божа"), 9 – це різні події з життя Євлашевського та його оточення, які відбуваються "з ласки Божої". Найцікавішими, на нашу думку, є факти прохань та подяк Богу, адже саме вони розкривають ціннісний духовний світ мемуариста.

Зокрема Євлашевський найбільше прохає у Господа благословення для дорогих йому людей (6 разів); зустрічаємо випадок, коли Федір Євлашевський просить у Бога підтримки для своїх патронів Ходкевичів у діловій сфері (1 раз). Особливо примітні три прохання Євлашевського до Бога з приводу своїх конкурентів і ворогів: покарати за нечесний вчинок суперників (двічі) та пробачити їхні гріхи (один раз).

Прохання щодо прощеня гріхів стосується "великого неприятела" Євлашевського Михайла Звєрєва – одного зі слуг дому Ходкевичів. Зі "Щоденника" дізнаємося, що майнове суперництво цих двох людей переросло в запеклу ворожнечу. Описана ситуація несподівано трагічно закінчилася: у 1580 р. литовські воєначальники здійснили невдалу виправу на окупований московськими військами Смоленськ, під час запеклої сутички М. Звєрєв загинув доволі незвичайною смертю (його повісили вороги): "...тамъ-же суседа моего Михаила Зверова, москвитина, поймано и обвешоно; былъ ми то велкимъ неприятелемъ, пане Боже отпусть му!"[14] Почувши про страшну і безславну для шляхтича загибель особистого ворога, Євлашевський найперше згадує зло, яке той заподіяв, а потім просить Бога пробачити гріхи цієї людини. Слід вважати, що смерть Михайла Звєрєва Євлашевський сприйняв як надто суворе покарання і пробачив йому всі непорозуміння, попрохавши Божого прощення для його душі.

Стосовно інших суперників, які, на думку Євлашевського, не були справедливо покарані за життя, мемуарист висловив сподівання, що їхні негідні дії не буде забуто на Страшному Суді.

Важливим, на нашу думку, є те, що прохання про прощення або навпаки – заклики до справедливості на Страшному Суді було записано Євлашевським. Отже, вони постійно "звучать", поки існує текст.

Таким чином, найголовнішим, чого хотів Євлашевський, і про що просив у Бога, (через посередництво писаного тексту "Щоден-

---

[14] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 107.

ника"), було благословення близьким і належна кара для кривдників. Як бачимо, у мемуариста бодай кількісно переважали думки, спрямовані на добро, а не на помсту. Однак при цьому слід відзначити більшу емоційність слів з проханням Божої відплати кривдникам у потойбічному житті, що зрозуміло, адже це вагоміше покарання, ніж на землі, бо воно стосується душі, а не тіла.

На відміну від прохання у Бога якогось блага, спрямованого на майбутнє, подяка Господу за щось уже здійснене ідентифікує ставлення Євлашевського до вже наявних благ чи здобутків. У тексті "Щоденника" ми знайшли 11 фактів (з 34 уже означених) подяки Богу за ті чи інші блага: за життя як дар і за його порятунок (5 разів); за допомогу в складних життєвих (фінансових) ситуаціях (двічі); за порятунок від ворогів (двічі); за справедливу кару на ворогів (двічі); за усі блага взагалі (раз).

Показово, що Євлашевський починає мемуари з подяки Богу за те, що Той дав йому життя. Усі свої чудодійні порятунки від небезпеки Євлашевський вважав підтвердженням того, що він перебуває під наглядом Провидіння, а тому укріплювався у вірі. Саме в такому стилі він пише про те, що зміг вижити в бойових діях Лівонської війни, не втопився під час пригоди на переправі через Німан, врятувався від розбійників тощо. Натомість, якщо надзвичайна пригода відбувалася з іншими людьми, Євлашевський жодного разу не зазначав, що вони рятувалися завдяки Божественному втручанню.

Подяка за справедливу Божу кару на ворогів може видатися дещо дивною з позиції сучасного християнства, але, очевидно, вона цілком вкладалася у тогочасні релігійні уявлення. Більше того, Євлашевський у тому, що Господь суворо "чинить" з його кривдниками, знаходить підтвердження Божої могутності і справедливості. Наприклад, Євлашевський уважав, що Ян Кароль Ходкевич не підтвердив йому "листы" свого померлого батька з "направы", тобто несправедливої намови, Івана Кречетовського та Миколая Тлуховського. Згодом М. Тлуховський захворів і помер. Євлашевський розцінив цю подію як закономірне підтвердження Божої всемогутності та справедливості: "Сполнила се на нимъ та приповесть: "зрадливе серце само се поразить"; не ижъ бымъ се помъсты Божий, надъ ниприятелями моими выконаной, радовати мелъ, але тымъ зтвержамъ се у вере моей, же маю Бога, правдивого и всемогучого, боронячого мене отъ всихъ неприятелей моихъ". Треба особливо відзначити, що захист і справедлива відплата тут постають як підтвердження багатогранності Божої екзистенції.

Одну з найемоційніших подяк Богу за порятування життя читаємо вже на початку мемуарів. Так, після короткої оповіді про участь у Лівонській війні, яка спричинила багато труднощів і небезпек, Євлашевський підсумовує: "Самому пану Богу хвала, же ме зо всихъ ихъ выбавять, а праве на некоторыхъ местцахъ чудовне охранять рачилъ, давши ми праве у вшиткихъ людей вдячность, ласку и учинность надъ надее мое, а неприятелей, которые некгды зъ заздрости повставали и головы свои подносити хотели, значными припадками зъ света зглажаючи, жемъ тою праве толко ласкою Божою не толко убезпечоный, але и розпещоный будучи, никгдымъ се ку обороне отъ неприятелей моихъ не готовалъ, анимъ се за слова ихъ бралъ, очекиваючи власне помсты Божой, котра тежъ никгды не омешкала, а некгды и ве мне самымъ ажъ плачъ и велике порушене въ духу чинила, уважаючи такъ вшехмоцного и великого Бога незапаметане мне, межи незличонымъ людомъ, яко робачка малого, и непожаловане тратити можнейшихъ надъ мене ку обороне моей"[15]. Ретроспективний характер і стиль викладу цього запису дають підстави віднести його до часу остаточного написання "Щоденника" (1603–1604). Мемуарист задумується над тим, чому Бог не шкодував життя достойніших і дозволив вижити саме йому; чому з його ворогами відбувалися небезпечні пригоди, які часто призводили до їхньої загибелі; чому Бог його оберігав, (майже чудом); чому забезпечив поважне і доброзичливе ставлення оточення. Підсудок приходить до висновку, що Господь не залишив його між людьми, "як малого черв'ячка" і виділив серед інших. Саме ці усвідомлені автором ідеї, на нашу думку, є підтвердженням того, що Федір Євлашевський сприйняв кальвіністський постулат про обраність.

Ф. Євлашевський закінчує текст подякою Богу за те, що серед інших благ дав йому знати почуття заздрощів тільки зі слів інших: "Дякую я Тобе, Боже мой, Отче Пана нашего Исуса Христа, же межъ иншими дары Твоими далесь ми то былъ, жемъ се задросты устеречи могъ, такъ, же нигды серцемъ моимь не пановала и непотребного (якомъ зналъ по иншихъ) жалю, хоробе якой подобного, не чинила"[16]. Далі, вказуючи на природу заздрісних почуттів, Євлашевський пише: "...розуметъ же Богъ, чинячи другому добро, мелъ бы е въ богатой руце своей такъ выдати, жебы тобе южъ не мелъ чого зъ ласки своей дати"[17]. Тобто Бог, на думку Євлашевського, "ро-

[15] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 91.
[16] Тамсама.
[17] Тамсама.

зуміє": щоб не було на світі заздрості, він має усім давати блага за їхніми потребами. А отже, заздрість є великою помилкою. Євлашевський, вказуючи на природу заздрості, дає зрозуміти, що отримав від Бога достатньо благ і був обраний для цього, на відміну від тих, кому від ласки Божої нічого не дісталося.

Пишучи мемуари на початку XVII ст., в добу конфесіоналізації громадсько-політичного та релігійного життя, Євлашевський сумує за часами релігійної толерантності у ВКЛ, називаючи їх "золотою добою"[18]. Цікаво, що він висловлює побажання, щоб усі християни "отца папежа, въ лепшимъ пошанованю мели"[19]. В цому він вбачає можливість запобігти міжконфесійній боротьбі й жорсткому протистоянню. Таким чином, Євлашевський був прибічником популярної на той час унітарної ідеї, що не вповні "в'яжеться" ні з кальвінізмом, ні з лютеранством.

Отже, Федір Євлашевський виступає перед нами людиною "розкутого" і до певної міри раціоналістичного розуму, яка свідомо сприйняла протестантське кальвіністське вчення про обраність а також стояла на засадах унітарності християнської Церкви під верховенством Папи Римського. На жаль, ми не можемо більше нічого сказати про сприйняття мемуаристом тих чи інших богословських ідей, однак наведений аналіз дає змогу зробити висновки про інтелектуальний і духовний стан окремої людини на тлі культурних процесів другої половини XVI ст. у Речі Посполитій та ВКЛ. Євлашевський, хоч і не був послідовним раціоналістом, однак глибоко прейнявся протестантизмом. Конверсію його не можна назвати суто формальною, здійсненою під впливом патрона, щоб здобути кар'єрні переваги, адже в такому разі реформаційні ідеї залишилися б назовні, ніби "маскою", і не потрапили б у авторські роздуми над своїм життям.

Окремою проблемою, вирішення якої пролле трохи світла на релігійність Федора Євлашевського, є з'ясування кола його читання. Крім мемуарів, ми не маємо жодного документа, який могли б використати для розв'язання поставленого завдання. Прямо чи опосередковано за "Щоденником" можна визначити знання мемуаристом таких текстів: Псалтир, Притчі царя Соломона, апокрифічні суди царя Соломона, Книга Буття. Знання "соломонової мудрості" було потрібним мемуаристу в професійній адвокатській діяльності. Так, у "Щоденнику" знаходимо використання "аргументу з Соломона"

---

[18] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 91.
[19] Тамсама. С. 92.

в судовій дискусії[20]. А отже, Ф. Євлашевський мав би час від часу читати і ці тексти.

Пошуки Біблії, за якою Федір Євлашевський міг ознайомитися з її текстами, зовсім несподівано приводять нас до перекладу Францішека (Григорія) Скорини. На початку мемуарів, оповідаючи про своє дитинство, Євлашевський зазначає, що здобув доволі посередню домашню освіту, яка включала знання руської грамоти та вміння читати єврейські тексти без розуміння змісту. Досі не було визначено (немає навіть гіпотези), яким чином Євлашевський умів читати єврейські тексти без розуміння змісту (ймовірно, він знав, як читаються літери, але не знав мови: "и по жидовскый написати умелемъ, але тое письмо ихъ потребуе умеетности языка ебрайскаго, або хоть немецкого"[21]).

Гадаємо, теза про єврейську мову, яка ставила в глухий кут багатьох дослідників біографії Федора Євлашевського, потребує роз'яснення. Так, у Біблії Ф. Скорини в передмові до "Плачу Ієремії" є цікаві рядки (цитату подано зі спрощеною граматикою): "Потреба есть ведати, иже сия Книжка замыкает в собе шесть Азбук Еврейских. У первой главе Азбука едина, Яко же имена словъ великимъ писмомъ роздельне межи стихами положены суть. ... И тако имеете Все Азбуку Еврейскую По руски выложену. Для того иж бы вси разумели сию книжку о ниже добрымъ оумыслом восхотять ея чести"[22]. Тож можна припустити, що поверховими знаннями єврейської мови Євлашевський завдячує саме читанню Біблії Ф. Скорини. Отже, ще одним Біблійним текстом, який, очевидно, читав Євлашевський, був "Плач Ієремії".

Однак ця знахідка ставить таке запитання: навіщо шляхтичеві знання єврейської мови і де він планував читати єврейські тексти? В тій самій Біблії Ф. Скорини, в передмовах видавця, знаходимо думку про те, що Святе Письмо містить знання про сім вільних мистецтв: хочеш знати історію – читай Буття, хочеш навчитися рахувати – читай числа і т. д. У "Щоденнику" (цитований фрагмент) відображено інтерес Євлашевського до перекладів біблійних текстів з давніх мов[23]. Сам Скорина визначає єврейську мову як сакральну. Тому, можливо, і в мемуариста виникло бажання вивчити її. Окрім того, наведений факт свідчить про те, що Ф. Євлашевський справді сприйняв ідею про Святе Письмо як джерело наукових знань, саме тому

---

[20] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 117.

[21] Тамсама. С. 90.

[22] Библия Русска: выложена доктором Франциском Скориной из славного града Полоцка, Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению. Прага, 1517 чи 1519.

[23] Свяжынскі У.М. "Гістарычныя запіскі" Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990. С. 90.

він вивчив єврейський алфавіт, прихований у скорининському виданні "Плачу Ієремії". Євлашевський з відчутним сумом зазначає, що не зміг здобути престижної для шляхтича високої освіти, а навчався у дитинстві вдома, а потім самотужки. Тож, мабуть, він намагався "витиснути" з Біблії усі можливі "прагматичні знання", щоб ліквідувати свої недоліки в освіті. Погляд на Святе Письмо як джерело усіх потрібних знань побутував і серед православного духовенства, а мудрість Арістотеля й Платона вважалася отрутою для розуму[24]. Однак у Євлашевського немає тієї ворожості до "західного знання", яка проступає, зокрема, у полемічних творах Івана Вишенського.

Отже, Біблія Ф. Скорини була, ймовірно, основним релігійним читанням для Ф. Євлашевського. Як бачимо, деякі погляди білоруського протестанта-шляхтича Федора Євлашевського контекстуальні релігійно-філософській системі Ф. Скорини.

Таким чином, можемо виснувати, що для релігійності автора "Щоденника" характерно:

— мемуарист, безумовно, був людиною релігійною;

— Євлашевський позиціонував себе як протестанта, швидше за все, кальвіністського спрямування;

— конверсію здійснив молодим, вірогідно, за покликом сумління;

— глибоко сприйняв протестантські ідеї, зокрема ми змогли чітко визначити догмат про "Безумовне Обрання";

— в житті був прибічником віротерпимості на різних рівнях стосунків;

— підтримував ідеї унітаризму, які набули поширення наприкінці XVI ст.;

— як ми встановили, дуже наполегливо і уважно читав Біблію за виданням Ф. Скорини, не оминаючи передмови першодрукаря до текстів Святого Письма; сприймав ранні реформаційні та гуманістичні за своєю природою положення релігійно-філософської системи Ф. Скорини;

Насамкінець відзначимо, що розвиток реформаційних ідей у ВКЛ та Речі Посполитій добре вивчений на рівні визначних церковних та політичних діячів XVI ст., однак історія реформації "знизу" ще потребує подальшого осмислення. "Щоденник" новогрудського підсудка Федора Євлашевського може стати одним з джерел для "підняття" цієї теми.

---

[24] Розов А. Отношение православных Западной и Южной России к протестантам в 16 веке и первой половине 17 века. Оттиск из Литовских Епархиальных Ведомостей. Вильна, 1881. С. 5.